

TANULMÁNY

VAS ISTVÁN: MEGKÖZELÍTÉSEK

Tanulmánykötetről józan tárgyilagossággal és körültekintő szakszerűséggel illik beszélni. Vas István *Megközelítések* című kötetéről szólva — el kell háritani a szakmai beidegződéseket. Nem szabad erről a könyvről kimért hangon értekezni. Mászt követel a tanulmányok csipős vitaszelleme és mászt a kötet jelentősége. Kezdjük ez utóbbival!

Halljuk unos-untalan a panaszokat a kritikáról. A kritikusokat szíven találó panaszokat írók fogalmazzák — s ha olykor túloznak is, legtöbbször nagyon megszívlelendő helyzetképet rajzolnak bírálatunk mai állapotáról. (Csak zárójelben érdemes említeni, hogy a sértődöttek zúgolódását nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk. Vannak, akik azért elégedetlenkednek, mert róluik nem írnak elég és — nyilván — elismerő bírálatot.) A bírálat bírálatának lényege néhány mondatban vázolható. Kritikánk nem eléggé érzékeny; óvatosan latolgató hangnem védelmébe húzódik; elég következetesen sem dicsérni, sem elítélni nem tud és nem mer; az irodalom változásait félszegen követi; egyes műveket még észre tud venni, de az *egészről* nincs megbízható ítélete; a tekintélytisztelet biztonságát többre becsüli az őszinte beszédnél. A tények azt mutatják, hogy a mai irodalom elevenebb, gazdagabb és merészebb a kritikánál. Ha valaki húsz-harminc év múlva a kritikából szeretné megismerni mai irodalmunkat, s nem a művekből — torzító kép tárulna eléje.

A másik tény talán még ennél is fájóbb. Mert létezik azért manapság is jó, tartalmas, távlatokat egybevilantó bírálat — az, amit az írók írnak. Abban nincs semmi különleges, hogy az írók a tágan értelmezett kritika műfaját is művelik. Ady és Móricz, Babits és Kosztolányi, József Attila és Radnóti, Németh László és Illyés Gyula művéhez szervesen hozzátartozik régi és kortárs írók szerepének s művének idézése. A mai irodalomban széttekintve, a példák tovább sorolhatók. Veres Péter olvasónaplóinak kötetei a kritikát megszégyenítő figyelemről tanúskodnak. Egyik legrendszeresebben dolgozó kritikusunk — költő: Rónay György; hiányainkat, gátoltságainkat legszellemesebben tollhegyre tűző esszéistánk — regényíró: Kolozsvári Grandpierre Emil. S az már szinte természetes, hogy a magyar és világgöltészet legjobb ismerői és ismertetői ugyancsak költők: Vas István és Somlyó György.

Ne keressük most a kritika elmaradásának okait, ne kísérletezzünk a magyarázattal. Lássuk inkább Vas István könyvét, a *Megközelítések*-et s azt, mivel járul hozzá pangó kritikai szellemünk élenkítéséhez.

Először is könyvének „szellemi klímájával”. Vas Istvánnak két állandó jelzöt adományozott irodalmi közvéleményünk: ő az *intellektuális költő* és az *urbánus író*. Találóbbr lenne, ha azt mondanánk: az *életszeretet költője*, az *életöröm lírikusa*. Vannak költők, akik föllépésüktől tágabb vagy szűkebb körben mozogva, ugyanazt a világot építik, egyik emeletet emelve a másikra s mindvégig kitartanak megtalált témáiknál, hanghordozásuknál. Mások mindig új és új területet igyekeznek bejárni és meghódítani, és soha nem telnek be az élet örökkön újrakezdődő csodájával. Az intellektuálisnak mondott Vas István költői magatartására a készenléti állapot, a szellemi és érzelmi éberség a leginkább jellemző. Velejárója ennek a magatartásnak az intellektuális elemző hajlam is — de épp így a szépség szinte érzelmi kedvelése; a formák, látványok, művészetek kínálta élményekben elmerülés; nem kevésbé a legvaskosabb földi örömlök élvezete. Az élet közvetlenségével telített líra Vas Istváné — mondjuk

még egyszer, mert az *intellektuális* jelző hangulati tartalma néha a költőietlen okoskodás képzetét vonzza. Olvasói jól emlékezhetnek még az ötvenes évek elején — az akkor éppen kékfedelű — Csillagban közölt badacsonyi versére. A vers szépséget, életkedvet sugárzó közvetett jelentésére, a leírás Szabó Lőrincre emlékeztető és alig magyarázható költőiségére. Ez a soha nem emlegetett vers az ötvenes évek elejének sivár prózaiságában és lelkendező álunnepe-lyességben: „az életöröm költői programjául” szólalt meg.

A mindent befogadni akarás, az életigenlő szemlélet tartja egységben a *Megközelítések* tanulmányait és portréit, vitairásait és köszöntőit. Vas Istvától távol áll mindennemű rigorozitás. „Minden igazi kritika és tanulmány felfede-zés, akkor is ha kétezer év előtti dolgokról szól. Magunkfajta embernek leg-alábbis ahhoz, hogy Horatiusról vagy Goethéről egyáltalában mondani tudjon val-amit, előbb fel kell fedeznie, külön és újra, Horatiust és Goethét is” — írja kötetének előszavában. Majd így folytatja: „ha van rá időnk, nemcsak egyszer fedezünk fel magunknak egy-egy költőt, hanem az évtizedek folyamán több-ször is, mindig újra és sohasem teljesen azonosan.” Ez az egyszerű tény indítja arra, hogy írásait *megközelítésnek* nevezze. Vas István szerint nincs jogunk a véglegesség, a lezártág igényével kritikai képet alkotni „sem most, sem ezer év múlva”. „A viszonylagosság, esetlegességnek ezt a felfedezését jelzi a kö-tet címe, a *Megközelítések*” — mondja ugyancsak az előszóban.

Kiderül az írásokból, hogy a viszonylagosság nem a kritika számára nél-külözhetetlen értékelő, viszonyító szempont száműzésével egyenlő. Vas István nagyon világos, követhető elvek szerint ítél az irodalom és művészet dolgaiban, Horátiustól az avantgarde-ig, Goethétől Apollinaire-ig. Találóbbszó is lenne esszéi jellemzéséről, ha a „viszonylagosság” helyett a *megértés* fogalmát helyez-nénk előnybe. Előítéletektől mentesen igyekszik el- és befogadni a különböző korok alkotóit. Mindazt, ami „igaz, fontos és érdekes”. Megértésre törekszik, útmutatója a válogatni tudás; az igaz és divatos, fontos és jelentéktelen, érde-kes és unalmas között igyekszik egyértelműen különbséget vonni. A rögeszmék-től mentes észjárásból és érvelési készségből áll össze a *Megközelítések* „szel-lemi klímája” — és főlényes elfogulatlansága, ítélező biztonsága. Már ez is bőségesen elegendő ok arra, hogy Vas István könyvét a *legidősebb* tanul-mánykötetek sorában tartsuk számon.

A másik ok: könyvének vitára kész elevevénye — ha úgy tetszik, „urbá-nus” tágassága, a magyar és világirodalmat egyazon érvénnyel szemlélő bizton-sága. Az író legfőbb elégtétele, ha az idő igazolja szavait. Vas Istvánnak meg lehet az elégtétele akár vitázó hozzászólásait, akár portréfestő tanulmányait ol-vassuk. Az urbanusok-népiesek utócsatározásaiban leszögezett véleménye épp-úgy helytállóknak bizonyult, mint fölszólalása Kosztolányi védelmében, vagy az, hogy nagyon kényes helyzetben, Szabó Lőrinc és Németh László érdekében szót emelt. Mindezt a személyes bátorság, a jellem következetesség javára írhatjuk — ami ugyan nem kevés. A vitacikkek azonban azért kapnak nagyobb nyoma-téket, személyes érdeken túlemelkedő jelentőséget, mert önálló: hagyományt és modernet — túlzásoktól mentesen — összeforrasztó irodalomszemlélet részét al-kotják.

Hosszú kényszerszünet után, elégedettek lehetünk világirodalmi horizon-tunk tágulásának ütemével. Nem így a befogadással! Világirodalomról alkotott véleményünk — egyebek mellett — sokszor azért megbízhatatlan, mert behódol a divatóknak, nagyon művelten — valójában nagyon vidékies módon — ámul-dozik a hozzánk érkező műveken, gyakran akkor is, ha csak múltó jelenségről, tetszetős árucikkről, ügyes iparosmunkáról van szó. Vas Istvánnak teljes joga megvan hozzá, hogy fölemelje szavát minden neoavantgarde divat, költői rej-tvényesdi, álfilozófiák homályába burkolódzó misztika ellen. Könyvének másik időszerű vezéreszméje, hogy nem hajlandó behódolni a még oly nagy harang-zúgás kíséretében érkező álmodern művészet alkotásai előtt sem. Teheti, mert kitűnően ismeri a modern művészetet. Indulásakor maga is az avantgarde meg-igéztette volt; műfordítói őrzései során pedig a legnagyobbak tolmácsolására vállalkozott. Szavának ezért van kivételes hitele és ezért van irodalmunknak nagyon nagy szüksége az ő „ómódi modernségére”. Arra a megértésre, aho-gyan Apollinairét, Eliot, Nelly Sachsot, Saint-John Perse-t értelmezi. Csupán emlékeztetőül jegyezzük meg, hogy első Apollinaire-tanulmányát 1955-ben írta. Ez a dátum máris jelezheti, hogy méltányolhatjuk az előző szerénységét — „ebben a kötetben senkiről sem írok, akit én fedeztem fel, vagyis én dicsértem először” — Vas István igazi felfedező, megtalálta az egyensúlyt hagyományos és modern között; úgy tette magáévá és egyúttal a magyar irodalmi tudat köz-

kincsévé Apollinairt és Eliotot, hogy közben Horatiust és Goethet is mai szemmel tudja újraolvasztatni, sőt újra is értelmeztetni.

Érdeemes volna arról külön írni, hogy fölfedező kedve a kortárs magyar irodalom megítélésében milyen eredményekre vezet, elsősorban Hajnal Anna, Somlyó György, Szentkúthy Miklós portréjának rajzában. S ugyanúgy arról, mennyi új adalékkal gazdagítja most is *A líra regényé*-nek páratlanul szép visszaemlékezését.

Mindennek kifejtése tanulmány feladata lehetne. A *Megközelítések* gazdag könyv; újfent bizonyítja a régi legendák végleges elavulását. Vas István neve mellől el kell hagyni a kicsinyítő „urbánus” jelzőt. Ott az ő helye is, ahol a magyar irodalom örök baloldalának a szíve dobog. Nem hiába vallja mesterének Aranyt és Babitsot. Irodalmunknak azt a vonulatát gazdagítja újra, melyben a jelző nélküli igazi értékek találhatók. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.*)

BELÁDI MIKLÓS

HÁROM VITATOTT REGÉNY

HERNÁDI GYULA: SIROKKÓ

Amikor barátom kezembe adta a könyvet, hogy olvassam el, megjegyezte: a Jancsó-filmek bírálói Hernádival is vitatkoznak. A *Sirokkó* olvastán úgy láttam, nagyon igaz van. A Népszabadságban ennek a regénynek az ürügyén jórészt a *Fényes szerek* kavarta összecsapás érvei hangoztak el ismét. Azt is hozzátehetjük, hogy a konkrét elemzés helyett a partnerek általában a realizmus, az írói szabadság és elkötelezettség, az irodalom és a politika, a kritika és a politika kapcsolatát feszegették. Pándi Pál szerint a regény nem „a faszizma mikromodellje”, az olvasó asszociálhatja hozzá a személyi kultusz törvénytelenégeit is. Hernádi a nyugati polgári írók módjára világszemléletté emelte, hogy az erőszak elkerülhetetlen. Anti-realista ábrázolásmódja miatt pedig „lehetetlen differenciálni rendszert és rendszert, hatalom és hatalom, szocialista törvényesség és antikommunista törvénytelenesség között”. Sükösd Mihály ezt cikkében erőszakolt átpolitizálásnak és félreértésnek nevezte, Heller Ágnes pedig Pándi világosan kinyilvánított realizmusigényéről jelentette ki, hogy ezt az „orientációs kategóriát” alkalmazza csorbát szenved a kritika, inszINUÁCIÓT emlegetett. A válaszcikk kivédte az ellenérveket, jelezvén, hogy a regény politikai tartalmából indult ki, politikai napilapban jelentetve meg írását. A Népszabadság ezzel a reflexióval lezárta a vitát, pedig a résztvevők nem jutottak közelebb egymáshoz. — Hernádi könyve napok alatt eltűnt a könyvesboltokból.

A cselekmény lassan indul, eleinte nehezen tájékozódunk az alakok között, találgatjuk az események összefüggéseit, értelmét. Az első fejezet végére annyit sejtünk, hogy Janka-pusztán horvát nacionalisták gyülekeznek, a regény befejező mondataiból tudjuk meg, hogy a Sándor király elleni merényletet készítik elő. A kiképzés irányításával ekkor bízzák meg Lázár Markot.

A szűkösen kapott információ helyenként a megértést veszélyezteti. Az első fejezetben bemutatott három férfi, Alexander, Jive és Ante közül a továbbiakban csak Antanak van szerepe, ő a magyarországi csoport vezetője. A repülőgépeket várva emlegetik Korellt, egy Kovacsics nevű személy magatartását kifogásolják, arra céloznak, hogy tevékenységükben valamilyen fordulat következett be, de egyáltalán nem tudjuk, heroincsempészek vagy sportrepülő, illegális kommunisták vagy emberrablók-e. Ante egy mondatkezdetének értelmét („Ebben a szituációban...”) akkor sem fejtjük meg teljesen, amikor a testvérként üdvözölt, zenével, borral fogadott társaikat meglepő fordulatként kivégzik. „Akcióról!” érkeztek ide, állítólag pihenni. Mosolyogva és szeretettel ölelik magukhoz, fürdőt ígérnek nekik, Ante mosolyogva üríti egészségükre a poharát. Pár perc múlva szürke ruhás férfiak hangtompítós revolverrel lelővik őket. Bűnösök voltak? Ha igen, milyen bűnben, kik ítéleznek feletük? A bűnös és az ártatlan kategóriája relatív. Terroristák, fasiszták voltak — bűnösségükhöz nem fér kétség. Saját társaik likvidálták őket, mert valamilyen okból szembefordultak velük — ez némiképpen módosíthatja megítélésüket. De mi volt a szembefordulás oka, mit akartak tenni? Ezekre a kérdésekre nincs válasz, csak találgathatunk. Nyolc férfit kivégeztek, a kilencediket nem, ő kitüntetéset kap. Miért?

A második fejezettel az egyetlen életben maradt, Lázár Marko sorsát követjük. Amikor kiszáll a repülőgépből, megjelenésével személyiségzavart árul el: „törött tükrökben áll, megmozdul, a tükör ingajárásában felgyorsul.” A fogadáson ivott bor